

ной сторони, просліджується преемственность таких культур як позднезарубинецька, киевська, волинсько-подільська, багато пам'яток лесостепної частини черняхівської культури, що склали основу ранньосередньовічних східнослов'янських древностей; з другої — наявність чуждих слов'янам елементів культури, що свідчать про присутність германського, балтського, скифо-сарматського та ін. компонентів. Особливо складною є черняхівська культура III — першої половини V вв. включивши багато етнічних групувань. З відходом готов та алан після гуннського розгрому, з V в. н. е. в Українській Лесостепі залишилися поселення, слов'янська приналежність яких не викликає сумнівів.

V. D. Baran

THE PROCESSES OF ETHNIC AND CULTURAL DEVELOPMENT AT THE TERRITORY OF UKRAINE IN THE FIRST HALF OF THE FIRST MILLENNIUM AD

Comparative studies of the cultures that existed at the territory of Ukraine at the beginning of the first half of the first millennium AD witness a complexity of the ethnic and cultural processes that occurred in the region. On the one hand, one can trace the succession of those archaeological cultures that constituted a principal component of the early Medieval Slavic antiquities (Zarubyntsi, Post-Zarubyntsi, Kyiv, and Volyn-Podillia cultures, and many sites of the Forest Steppe element of the Cherniakhiv Culture). On the other hand, some elements were totally alien to Slavic tradition so that they were related to the German, Baltic, Scythian and Sarmatian, and Tracia components. The Cherniakhiv Culture (dated to the period from the third century to the first half of the fifth century AD) was especially diverse as it involved many ethnic groups including the Slavic Venedi subject to the Goths who established their realm in the Northern Black Sea Littoral. The Goths and the Alans were crushingly defeated in the battle with Huns so that they retired from the territory in the fifth century AD. Slavic attribution of those settlements that remained at the territory of the Ukraine's Forest Steppe is beyond question.

ГОТИ У СХІДНІЙ ЄВРОПІ

Б. В. Магомедов

Старожитності готів у Східній Європі пов'язують переважно з вельбарською та черняхівською культурами; також існували готи «малі», кримські, готи-тетракіти. В межах черняхівської культури окремі культурно-територіальні групи складало слов'янське та скифо-сарматське населення.

Готи належать до тих варварських народів, що справили найбільший вплив на хід європейської історії доби Міграцій. Їхні старожитності у Східній Європі, зокрема в Україні, археологи пов'язують переважно з вельбарською та черняхівською культурами; існували також дрібніші осередки готського населення (готи «малі», кримські, готи-тетракіти).

Приналежність вельбарської культури гото-гепідським племенам сумнівів практично не викликає¹. Щодо черняхівської культури, дискусії про її етнічний зміст тривають вже протягом століття, починаючи від перших розкопок Вікентія Хвойки в Ромашках та Черняхіві². За цей час важливим здобутком археологів стали беззаперечні докази наявності в черняхівських старожитностях різних за походженням елементів — германських, слов'янських, сарматських, пізньоскіфських та фракійських. В результаті тепер майже всі дослідники культури дійшли певної згоди, визнаючи її поліетнічний характер. Проте ця відносна єдність не зняла старого питання: яка людність становила етнічну основу черняхівської спільності?

© Б. В. МАГОМЕДОВ, 1999

Для двох окремих черняхівських регіонів це питання в цілому вирішене і, здається, не викликає принципових заперечень. Регіон Верхнього і частково Середнього Дністра (пам'ятки типу Черепин-Теремці) займало ранньослов'янське населення³. Пам'ятки причорноморського типу між устями Дніпра та Дунаю залишили пізні скіфи та сармато-алани, серед яких перебували і германці⁴. В межах черняхівської культури ці пам'ятки складають дві культурно-територіальні групи — верхньодністровську та причорноморську. Присутність скіфо-сарматських елементів фіксується на окремих пам'ятках і в інших регіонах⁵.

Проведені нами дослідження свідчать, що на решті черняхівського ареалу повністю переважають пам'ятки, залишені германським — готським населенням (ми називаємо їх «тип Косанів»)⁶. Ці пам'ятки зберігають риси (частково у змінній формі), притаманні вельбарській культурі, яка у передчерняхівський час поширилася від польського Помор'я до Волині. Як же проходив процес перетворення готів-«цельбарців» на готів-«черняхівців»?

За збереженою Йорданом легендою, готи прибули до Південної Прибалтики із Скандинавії⁷. Їх прабатьківщина локалізується у Південній Швеції, де досі існує історична область Гьоталанд з рікою Гьотаальв та містом Гьотеборг (Готенбург). Зв'язки із спорідненими за мовою та культурою племенами цього району й сусіднього Ютландського півострова готи-переселенці підтримували й століття потому, що видно на черняхівських матеріалах. У пониззі Вісли готи з'явилися на початку I ст. н. е. Тут їхнє перебування під назвою «гутони» фіксують писемники I—II ст. Пліній, Тацит, Птолемей⁸. Гутонів-готів цього періоду репрезентує любовідзька фаза вельбарської культури. Найбільший вплив на її формування справила субстратна оксивська культура; скандинавський вплив простежується слабо. Вважають, що переселення з-за моря не було масовим явищем. Скандинавське походження мали лише носії традицій, які створили основу нового етносу⁹. Просування готів з Помор'я та Великопольщі на південь проходило у два етапи¹⁰. Наприкінці I—II ст. (фази B2 та B2/C1) вельбарські пам'ятки переміщуються у Мазовію, Підлясся та на Люблінщину. У фазі C1 вони з'являються на Волині і, мабуть, у верхів'ях Південного Бугу¹¹.

Під час руху на південь та в ході Скіфських війн, що почалися невдовзі, до готів приєднувались групи з інших германських племен — гепідів, вандалів, герулів, тайфалів. На нових місцях розселення готи входили у взаємодію із слов'янами-венетами, аланами, пізніми скіфами, карпо-даками. У військових походах вони тісно спілкувалися з греко-римським населенням; багато невільників з їх числа влилося до черняхівського суспільства. Не слід применшувати й шлюбні відносини: відомо, що дідом готського єпископа-просвітителя Вульфїлі був полонений грек з Каппадокії. Нові культурно-історичні обставини, що характеризувалися насамперед потужною дією провінціально-римської цивілізації, за короткий проміжок часу (одне-два покоління) глибоко змінили духовну культуру народу. Мабуть, саме це мав на увазі Йордан, кажучи, що на Понтийському морі готи стали більш «людяними та просвіченими»¹². Ніхто з античних авторів не пов'язує цей, по суті, новий народ, з гутонами Прибалтики, нащадкам яких у III ст. більше личить ім'я «скіфи»¹³. Як наслідок цього процесу змінилася матеріальна культура готів та її археологічний вияв. Упродовж наступних двох віків історія готів є, переважно, частиною історії населення черняхівської культури.

На черняхівських пам'ятках вельбарський елемент, часто у формі, загальній для германських культур Центральної Європи, виявляється у різних групах археологічного матеріалу. Звичайні для черняхівської культури типи житлових будівель — наземні каркасні та напівземлянки, властиві й для вельбарських поселень. У Молдові та лісостеповій Україні відкрито «довгі будинки», германське походження яких сумнівів не викликає. Однак для вельбарської культури такі житла доволі рідкісні; більшою мірою вони пов'язані з населенням Північної Германії. Типи жител, не притаманні германцям, концентруються в регіонах черняхівської культури, вказаних вище. Глибокі землянки й квадратні півземлянки з піччю-кам'янкою — на Верхньому та Середньому Дністрі (поселення типу Черепин-Теремці), кам'яні будинки та легкі юртоподібні житла — у Причорноморському регіоні.

У черняхівському поховальному обряді вельбарською рисою є, передусім,

біридуалізм, тобто паралельне використання ритуалів з тілопокладенням та тілоспаленням. Вельбарські елементи виступають в обрядах кремації, а також у тілопокладеннях у простих ямах з північним орієнтуванням, які становлять понад 80% черняхівських інгумацій¹⁴. Паралелі в германських культурах мають і поховання «аристократів» у просторих ямах з дерев'яними камерами¹⁵. Пізньоскіфським елементом у черняхівському обряді є використання ям з перекриттям (із заплічками) та західного орієнтування померлих; сарматським або, точніше, аланським — поховання в підбоях та катакомбах. Ці елементи добре представлені на могильниках Причорноморського регіону та меншою мірою в Лісостепу України та Молдови. При «слов'янських» поселеннях типу Черепин-Теремці могильники не виявлені.

Ліпна кераміка вельбарських типів трапляється на більшості черняхівської території, переважно на пам'ятках раннього етапу. Її мало або зовсім немає у регіонах, де германське населення було дуже нечисленним (Верхній Дністер), або де черняхівська культура поширилась пізніше, у період, коли ліпний посуд був здебільшого витіснений ремісничими виробами (Причорномор'я, Мунтенія, Трансильванія). Разом з тим, черняхівський стиль гончарної кераміки склався в результаті синтезу провінційної ремісничої школи та вельбарської ліпної традиції. В основі черняхівські горщики, миски та піфоси майже без змін повторюють форми, що масово вироблялися в дунайських майстернях. У багатьох типах глеків можна впізнати римсько-візантійські керамічні, інколи металеві прототипи, але більшість з них набуває біконічного профілю, притаманного вельбарському посуду. В інших типах глеків, у кухлях, різних типах ваз місцеві майстри розвивали в гончарній техніці «етнографічні» форми вельбарських або пшеворських і навіть ютландських взірців¹⁶.

Деталі одягу, прикраси, побутові речі, зброя вельбарських та центральноєвропейських (тобто загальногерманських) типів не тільки повністю панують у черняхівському середовищі, але й переходять до сусідніх культур (київська та алані). «Вельбарську» та «черняхівську» стадії розвитку пройшов готський жіночий костюм раннього середньовіччя¹⁷.

Германці черняхівської культури не являли собою єдиного етноісторичного цілого. Відомо, що готи розділилися на два племені: одне — грейтунги, вони ж остроготи, та друге — тервінги, вони ж везеготи. Спочатку, при описі подій III ст., у творах давніх авторів використовуються назви «тервінги» та «грейтунги». «Везеготи» («візіготи») й «остроготи» («австроготи») з'являються у письмовій традиції лише з кінця IV ст., коли значна частина готів вже покинула Північне Причорномор'я. Стосовно ранньої пори ці назви вживає лише Йордан, який жив у VI ст. Таким чином, коли йдеться про населення черняхівської культури, доречно вживати позначення «грейтунги» (для території України) та «тервінги» (для території Молдови та Румунії).

За Йорданом, розщеплення єдиного племені готів відбулося після переселення у Причорномор'я: «...На Понтійському морі, ставши вже більш людними та... більш просвіченими, вони розділилися між двома родами свого племені: везеготи служили роду Балтів, остроготи — преславним Амалам»¹⁸. Розподіл міг відбуватися під час Скіфських війн 238—270 рр. Йому сприяли величезні розміри підвладної готам частини Скіфії — від Сірету до Дніпра. Межею між двома гілками готського народу був Дністер¹⁹. На археологічному матеріалі цей кордон практично невідчутний. Мабуть, протягом «черняхівського» періоду своєї історії обидва народи, роздільні у географічному та політичному відношеннях, зберігали в основному спільну мову та етнографічні риси. Ця єдність підтверджується матеріалами пізнього часу: деталі готського жіночого вбрання кінця V—VI ст. з некрополів Іспанії, Італії та Криму практично однотипні.

Доля ост- і вестготів після їхнього відходу із Східної Європи внаслідок гунської навали добре відома за історичними джерелами. Засновані ними на руїнах Західної Римської імперії перші варварські королівства були знищені: в Італії — лангобардами, в Іспанії — арабами.

У пізньоримську добу частина готів опинилася поза основним етнічним масивом. Невеликі групи було поселено в різний час римською адміністрацією вздовж нижньодунайського лімесу на правах федератів. 348 р. в районі сучасного м. Велико Тирново оселилися, рятуючись від переслідувань одноплемін-

ників-поганців, готи-християни. Йордан пише про них: «Були ще й інші готи, що звались Малими, хоч це — велике плем'я; вони мали свого єпископа й примата Вульфїлу, котрий, розповідають, встановив для них абетку. До сього дня (тобто в VI ст. — Б. М.) перебувають вони в Мезії, населяючи місцевість навколо Нікополя, біля подніжжя Емімонту; це численне плем'я, але бідне й невойовниче, нічим не багате, крім отар різної худоби, пасовищ та лісів; землі їхні малородючі як пшеницею, так й іншими видами злаків; деякі люди там навіть зовсім не знають виноградників..., а вино вони купують собі в сусідніх областях, більшість же харчується молоком»²⁰. Оселяючись серед мешканців провінцій, варвари-«черняхівці» невдовзі втрачали свої етнографічні особливості і в наш час їхні археологічні пам'ятки виділити важко. Наприклад, групу поховань з черняхівськими речами IV ст. виявлено на римському могильнику Пятра-Фрекецей в Добруджі (давній Берое)²¹.

Частині готського племені, що опинилася в Криму, присвячено доволі робіт історичного плану, а в останні роки опубліковані дослідження, що об'єднують свідчення писемної історії з даними археології²². Найраніші матеріали, пов'язані з германцями, з'являються на півострові близько середини III ст., тобто в період Скіфських війн, на сармато-аланських некрополях Південно-Західного Криму (Скалисте III, Бельбек, Чорна Річка, Совхоз 10). Кремації, виявлені на могильниках Ай-Тодор (Харакс) та Чатир-Даг, на думку М. Казанського, містять риси скандинавського обряду — кам'яні конструкції, зброю та серпи як інвентар²³. Не виключено, що ці риси могли потрапити в Крим з герулами, які покинули Ютландію в середині III ст. З цим узгоджується припущення про зв'язок мови герулів з кримсько-готською²⁴.

Можна стверджувати, що в Тавриці першої чверті IV ст. була вже значна громада готів-християн: єпископ Кримської Готії Феофіл брав участь у Нікейському соборі (325 р.).

Безпосередньо з черняхівськими переселенцями пов'язані знахідки гончарної кераміки черняхівського типу з Південно-Західного Криму (Чорна Річка, Інкерман, Совхоз 10, Озерне 3, Херсонес, Суворово) і, мабуть, з Боспору, а також інші речі того ж кола: гребені, фібули, пірамідальні, відерцеподібні, бурштинові грибоподібні та інші підвіски, предмети озброєння²⁵. Значна частина цих речей з'являється на початку гунського періоду, найімовірніше, принесена «черняхівцями» з Східної або Центральної України, що мігрували сюди після воєнних поразок. Остання хвиля германців-готів, учасників гунських походів, потрапляє в Таврику у першій половині — середині V ст.; ці люди приносять з собою речі дунайського походження²⁶.

На відміну від основної маси одноплемінників, що пішли до Західної Європи, кримські готи відігравали скромну роль на історичній сцені, однак надовго зберегли свій етнос. Гірська область Південно-Західного Криму, де виникло окреме князівство, до пізнього середньовіччя згадується як Готія. 1475 р. її останній князь Олександр після штурму замку Мангуп був вивезений турками у Константинополь. Ще у XVI ст. письмово засвідчена готська мова, а сліди її збереглися й багато пізніше²⁷.

Ще один невеликий народ, готи-тетраксити, мешкав біля узбережжя Меотиди, мабуть, на Керченському півострові. Пам'ятки, які з ними пов'язують, мають змішаний характер; можливо, частину цього населення склали нащадки полонених греків, що були вивезені готами з Малої Азії під час Скіфських війн²⁸. У другій половині V ст. гунни витиснули готів-тетракситів на Таманський півострів у район сучасного Новоросійська.

Гунська навала кардинально змінила політичну та етнічну карту Південно-Східної Європи. Після відходу на захід основної маси черняхівського населення (готів, аланів та, напевно, пізніх скіфів) зникає й сама ця культура. З її колишніх носіїв на старих місцях лишаються слов'янські мешканці пам'яток типу Черпин-Теремці. Населення Середнього Дністра збільшується (мабуть, за рахунок припливу з Верхньої Наддністрянщини) й поширюється на південь — на правий берег р. Прут, асимілюючи фракійське населення культури карпатських курганів²⁹. Празькі комплекси постчерняхівського періоду, тобто середини — другої половини V ст., ще містять невелику кількість черняхівської (або карпатської) гончарної кераміки. Цей посуд трапляється у Рашкові 2 та 3, у Зеленому Гаї, Лу-

ці-Каветчинській, Усті, Кодині, Горечі³⁰. Подібні поселення відкрито й у Румунській Молдові — Ботошань, Тодірешт, Яси-Ніколіна³¹. Тут їх відносять до типу Костіша-Ботошана, який об'єднує пам'ятки V—VI ст. Східного Прикарпаття. Таким чином, племена празької культури успадкували лише невелику частину традицій черняхівської культури, а саме ту, яка була притаманна населенню пам'яток типу Черепин-Теремці.

Деякі автори вбачають у черняхівських старожитностях витоки також і ранньослов'янської пеньківської культури. Однак неупереджений аналіз обох культур, включаючи поховальний обряд та домобудівництво, не дозволяє говорити про пряму спорідненість населення, що їх залишило. Найбільш обгрунтованою є думка про утворення пеньківських пам'яток переважно на основі старожитностей київської культури³². «Посткиївське» (або «ранньопеньківське») слов'янське населення починає просуватися на територію черняхівської культури тільки після того, як вона була залишена основними її носіями — готами.

До корисних надбань, що збереглися у ранньосередньовічних слов'ян від пізньоримського періоду, належить віднести використання залізного наральника та ручного млина. Зрозуміло, не весь спадок черняхівського періоду може бути простежений у слов'янській культурі методами археології. Сліди контактів з германцями збереглися у слов'янських мовах. Частина цих слів, пов'язаних з військовою справою, господарством та різними напрямками культурної діяльності, з великою вірогідністю може мати готське походження, зокрема³³:

князь	— готськ. kuniggs, <i>герм.</i> kuningaz
полк	— готськ. fulk (натовп, народ)
меч	— готськ. mekeis
щит	— готськ. skildus
шолом, шельм	— готськ. hilms
плуг	— <i>герм.</i> ploga
хліб	— готськ. hlaifs, <i>герм.</i> hlaiba, <i>німецьк.</i> Laib (коровай)
котел (<i>рос.</i>)	— готськ. katils
скло (<i>рос.</i> стекло)	— готськ. stikls (келих)
лікар	— готськ. lekeis
буква	— готськ. boka
виноград	— готськ. weina-gards.

Готи могли прийняти в свою мову й окремі слов'янські слова: так, готське «rīnsjan» вважається запозиченим з праслов'янського «пленсати» (плясати)³⁴.

В цілому, традиції черняхівської культури в їхньому матеріальному прояві слабо відобразились на ранньосередньовічних культурах. Інакше і не мало статися в умовах буремних подій Великого переселення народів, злиття романізованих та варварських етносів й поширення християнства. Більше важить той духовний внесок, який колишні мешканці України та Нижнього Подунав'я зробили в загальноєвропейську культуру, в культури германських та інших (у тому числі слов'янських) народів. На рубежі античності та середньовіччя, за доби складання етнічної карти сучасної Європи цей внесок пов'язаний із становленням перших «варварських» державних структур, феодальних юридичних кодексів та національних систем писемності.

Історія племен черняхівської культури є прикладом того, наскільки нерозривно пов'язана земля України та її народ з європейською цивілізацією та світовим історичним процесом.

Примітки

¹ Баран В. Д. Определяющие тенденции развития материальной культуры населения Юго-Восточной Европы в первой половине I тыс. н. э. // Славяне Юго-Восточной Европы в предгосударственный период.— К., 1990.— С. 194.

² Баран В. Д., Гороховский Е. Л., Магамедов Б. В. Черняховская культура и готская проблема // Славяне и Русь (в зарубежной историографии).— К., 1990.— С. 30—78.

³ Баран В. Д. Черняхівська культура (за матеріалами Верхнього Дністра та Західного Бугу).— К., 1981.— 263 с.

⁴ *Магомедов Б. В.* Черняховская культура Северо-Западного Причерноморья.— К., 1987.— 111 с.

⁵ *Магомедов Б. В.* Обряд ингумации в черняховской культуре // Тези доп. української делегації на VI Міжнародному конгресі слов'янської археології (Новгород, Росія, 1996 р.).— К., 1996.— С. 33—36; *Магомедов Б. В.* Сармати у складі черняхівської культури // Етнокультурні процеси в Південно-Східній Європі в I тис. н. е.— К., 1999.— С. 132—142.

⁶ *Магомедов Б. В.* Черняхівська культура. Проблема етносу.— Автореф. дис. ... докт. іст. наук.— К., 1999.— 37 с.

⁷ *Йордан, 25, 26.* Тут і далі за виданням: *Йордан.* О происхождении и деяниях гетов / Вступительная статья, перевод, комментарий Е. Ч. Скржинской. Изд. 2-е.— Санкт-Петербург, 1997.— 505 с.

⁸ *Wolagiewicz R.* Systematyka kulturowa // Prahistoria Ziemi Polskich.— Wrocław i inn., 1981.— Т. V.— S. 153.

⁹ *Wolfram H.* Die Goten. Von Anfängen bis zur Mitte des sechsten Jahrhunderts.— München, 1990.— S. 50; *Бірбрауер Ф.* Готи в I—VII ст.: територія розселення та просування за археологічними джерелами // Археологія.— 1995.— № 2.— С. 32—36.

¹⁰ *Бірбрауер Ф.* Вказ. праця.— С. 36—39.

¹¹ *Хавлюк П. И.* Вельбарские памятники на Южном Буге // Kultura wielbarska w młodszyim okresie rzymskim.— Lublin, 1988.— S. 137—144.

¹² *Йордан, 42.*

¹³ *Wolfram H.* Op. cit.— S. 25.

¹⁴ *Магомедов Б. В.* Обряд ингумации...— С. 33—36.

¹⁵ *Магомедов Б. В.* Поховальні споруди як ознака соціального статусу в черняхівському суспільстві // Проблеми походження та історичного розвитку слов'ян.— Київ—Львів, 1997.— С. 79—85.

¹⁶ *Магомедов Б. В.* К вопросу о влиянии культур Центральной Европы на черняховский керамический комплекс // Kultura przeworska. Tom III.— Lublin, 1997.— С. 39—44; *Магомедов Б. В.* Вельбарские традиции в черняховской гончарной керамике // 20 lat archeologii w Masłomęczu. Tom II.— Lublin, 1998.— С. 143—155.

¹⁷ *Tempelmann-Maczyńska M.* Das Frauentrachtzubehör des mittel- und osteuropäischen Barbaricum in der römischen Kaiserzeit.— Kraków, 1989.— S. 104, 134; *Бірбрауер Ф.* Вказ. праця.— С. 42, 44.

¹⁸ *Йордан, 42.*

¹⁹ *Аммиан, XXXI, 3, 5.* За виданням: *Аммиан Марцеллин.* История. Пер. Ю. Кулаковского и А. Сонни.— Киев, 1906—1908.— Т. 1—3.

²⁰ *Йордан, 267.*

²¹ *Petre A.* Следы культуры Черняхов-Сынтана де Муреш в Малой Скифии // Dacia.— 1962.— VI.— С. 235—255; *Petre A.* La romanité en Skythie Mineure.— Bucarest, 1987.— P. 108.

²² *Пиоро И. С.* Крымская Готия.— К., 1990.— 196 с.; *Айбабин А. И.* Население Крыма в середине III—IV вв. // МАИЭТ.— 1996.— № 5.— С. 290—303.

²³ *Казанский М.* О германских древностях позднеримского времени в Крыму и Приазовье // Междунар. конф. «Византия и Крым».— Симферополь, 1997.— С. 48—51.

²⁴ *Топоров В. Н.* Древние германцы в Причерноморье: результаты и перспективы // Балто-славянские исследования. 1982.— Москва, 1983.— С. 240, 241.

²⁵ *Симонович Е. О.* Про кераміку черняхівського типу в Криму // Археологія.— 1975.— Вип. 18.— С. 80—86; *Пиоро И. С.* Указ. соч.— С. 99—103.

²⁶ *Казанский М.* Указ. соч.— С. 48—51.

²⁷ *Топоров В. Н.* Указ. соч.— С. 236—238.

²⁸ Масленников А. А. Семейные склепы сельского населения позднеантичного Боспора.— М., 1997.— С. 43.

²⁹ Тимоцук Б. А. Черняховская культура и древности культуры карпатских курганов // КСИА АН УССР.— 1984.— Вып. 178.— С. 86—91.

³⁰ Баран В. Д. Сложение славянской раннесредневековой культуры и проблема расселения славян // Славяне на Днестре и Дунае.— К., 1983.— С. 24—37; Баран В. Д. Пражская культура Поднепровья (по материалам поселений у с. Рашков).— К., 1988.— С. 16, 17.

³¹ Teodor D. Gh. Teritoriul est-carpatic în veacurile V—XI e. n.— Iași, 1978.— №. 31—32; Андрионик М. Археологические исследования поселения V в. н. э. Тодирешть, уезд Сучава // Древнейшие общности земледельцев и скотоводов Северного Причерноморья. Материалы междунар. конфер.— Кишинев — Киев, 1991.— С. 238, 239; Ioniță I. Importanțe de scoperiri arheologice din perioada de formare a poroșului român în așezarea de la Iași-Nicolina // Arheologia Moldovei.— 1985.— 10.— P. 30—49.

³² Терпиловский Р. В., Абашина Н. С. Памятники киевской культуры (Свод археологических источников).— К., 1992.— С. 96, 97; Приходнюк О. М. К вопросу об истоках составных элементов пеньковской культуры // Четвърти Международен конгрес по славянска археология. София— 1980 (Доклади и съобщения).— Т. 1.— София, 1992.— С. 331—341.

³³ Топоров В. Н. Указ. соч.— С. 239, 249; Pfeifer W. Die Sprachentwicklung bis zur Herausbildung des Hochdeutschen // Die Germanen. Bd. 2.— Berlin, 1983.— S. 329; Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. В 4-х томах.— М., 1986—1987.

³⁴ Топоров В. Н. Указ. соч.— С. 249.

Б. В. Магомедов

ГОТЫ В ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЕ

Древности готов в Восточной Европе связывают преимущественно с вельбарской и черняховской культурами; также существовали готы «малые», крымские, готы-тетракситы.

В черняховской культуре усматривают различные этнические элементы. Дискуссионным остается вопрос: какой из них составлял основу черняховской общности? Для двух регионов вопрос в целом решен. Верхнеднепровский регион (памятники типа Черепин-Теремцы) занимали ранние славяне, памятники причерноморского типа оставили в основном поздние скифы и сармато-аланы. Эти памятники образуют две культурно-территориальные группы: верхнеднепровскую и причерноморскую. В остальном черняховском ареале полностью преобладают памятники германского-готского населения (тип Косанов). Они сохраняют черты вельбарской культуры.

Еще на ранней стадии своей истории готы не составляли полного этнического единства. В ходе продвижения из Прибалтики в Причерноморье и последовавших войн они вступали во взаимодействие с другими германскими племенами, местными народами и греко-римским населением. Новые культурно-исторические обстоятельства, прежде всего, мощное воздействие провинциально-римской цивилизации, глубоко изменили духовную и материальную культуру готов.

Гуннское вторжение кардинально изменило политическую и этническую карту Юго-Восточной Европы. После ухода на запад основной массы черняховского населения (готы, аланы и, вероятно, поздние скифы) исчезает и сама эта культура. На старых местах остается славянское население памятников типа Черепин-Теремцы. В целом черняховские традиции слабо отразились на раннесредневековых культурах. Более важен тот духовный вклад, который внесли бывшие обитатели Украины и Нижнего Подунавья в общеевропейскую культуру.

В. В. Магомедов

THE GOTHS IN THE EASTERN EUROPE

The Goths' antiquities in the Eastern Europe are usually associated with the Wielbark and Cherniakhiv Cultures; there were also the "small" Goths, Crimean Goths and the Goths-Tetraxites.

The Cherniakhiv Culture is considered to include different ethnic elements. The problem of the core element in the Cherniakhiv community still remains to be solved. Nevertheless, the problem has been solved in relation to two regions: the Upper Dniestr Region (the sites of the Cherepyn-Teremtsi type) was inhabited by the early Slavs, and the sites of the Black Sea type are related primarily to the later Scythians and Sarmatian-Alans. These sites formed two cultural/territorial groups: the Upper Dniestr Group and the Black Sea Group. The sites of the German/Goths population (of the Cherniakhiv-Syntana type) dominate in all the rest territories of the Cherniakhiv Culture. They retain the features of the Wielbark Culture.

The Goths represented a poor ethnical integrity at the early stage of their history. In the process of their infiltration into Baltic areas and Black Sea Littoral and consequent wars they contacted with other German tribes, the local peoples and the Greek and Roman population. Spiritual and material cultures of the Goths had changed drastically in a new cultural and historical circumstances undergoing a strong influence of provincial Roman civilization.

Hunns invasion had altered a political and ethnical map of the SouthEastern Europe. The Cherniakhiv Culture disappeared after a majority of the Cherniakhiv population (the Goths, the Alans and probably the Scythians) retreated to West. Slavic population from the sites of the Cherepyn-Teremtsi type remained at their previous residences. Generally, the early medieval cultures were scarcely affected by the Cherniakhiv traditions. What is more important is a spiritual contribution of the former inhabitants of Ukraine and the Lower Danube to the European culture.

ДО ПИТАННЯ ПРО АНТРОПОЛОГІЧНИЙ СКЛАД НАСЕЛЕННЯ ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ НА ТЕРИТОРІЇ СЕРЕДЬНОГО ПОДНІПРОВ'Я

Т. О. Рудич

Статтю присвячено антропологічному складу населення, похованого на могильниках черняхівської культури з території Середнього Подніпров'я.

Тема антропологічного складу населення черняхівської культури не є популярною серед антропологів. Це пов'язано з труднощами, що виникають у процесі роботи: біригуалізм в обряді поховання, що не дає можливості скласти повне уявлення про антропологічний склад населення культури; відсутність порівняльного матеріалу з могильників культур, у яких побутував звичай кремації; значна втрата антропологічного матеріалу з «порушених» поховань, і як наслідок, повільне поповнення колекцій. Все це призвело до того, що зацікавлення антропологів черняхівською тематикою носило епізодичний характер.

Краніологічним дослідженням населення черняхівської культури Середнього Подніпров'я присвячені праці Г. Ф. Дебеца та Т. С. Кондукторової. Г. Ф. Дебецом у науковий обіг було введено 29 черепів з могильників: Черняхів (розкопки В. В. Хвойки), Дідовщина (розкопки В. Е. Козловської), Маслове (розкопки С. С. Гамченка). Він відзначив морфологічну подібність черепів черняхівської культури Середнього Подніпров'я до серії з нижньодніпровського могильника Миколаївка, опублікованої А. Шліцом (розкопки М. Еберта). Г. Ф. Дебец вважав, що серія черняхівської культури України морфологічно відрізняється, як від серій скіфів, так і від груп залізного віку Скандинавії, хоча всі вони антропологічно досить близькі між собою¹. Т. С. Кондукторова ввела у науковий обіг